

КАРАКТЕРИСТИКЕ ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ СМЕШТАЈА ЗА ОСОБЕ СА ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ОМЕТЕНОШЋУ

Слађана Васојевић¹, Фадиљ Еминовић²

¹Дом за децу и омладину ометену у менталном развоју, Сремчица

²Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд

У овом раду дат је приказ основних карактеристика институција социјалне заштите у којима се на смештају налазе особе са интелектуалном ометеношћу. Приликом дефинисања институционалног смештаја за ову друштвену групу коришћени су извештаји владиних и нневладиних докумената који овај облик заштите одређују, пре свега, као рестриктивну и крајњу меру у систему социјалне заштите. У складу са тим дефинисан је предмет истраживања који је усмерен на испитивање карактеристика постојећих резиденцијалних установа и могућности њиховог унапређења у циљу хуманизације односа према овој друштвеној групи и њихове интеграције у заједницу. Надаље, у раду је одређен општи циљ истраживања и у складу са њим дефинисани појединачни задаци истраживања. Истраживање је рађено у пет највећих резиденцијалних установа за збињавање особа са интелектуалном ометеношћу у Србији, а подаци су добијени од стручних радника који се ангажују на пословима стручне подршке у овим институцијама, у форми упитника.

У складу са тим, део који се односи на приказ резултата са дискусијом је организован тако да омогућава сагледавање свих индикатора од којих зависи степен квалитета услуге институционалног смештаја: оријентацију стручних радника према отворенијим облицима подршке; детектоване проблеме у институцијама социјалне заштите од стране стручних радника; усаглашеност организације домског живота корисника у односу на њихове потребе; предности и недостатке институционалног модела заштите; могућности за социјалну интеграцију домских корисника у заједницу.

Последњи део рада се односи на приказ закључних разматрања о одликама резиденцијалног смештаја за особе са интелектуалном којима утичу на

квалитет свакодневног функционисања корисника и отежавају социјалну интеграцију у заједницу.

Кључне речи: *резиденцијални смештај, медицински модел, социјална искљученост*

УВОД

Институционални смештај особа са интелектуалном ометеношћу је једно од права из система социјалне заштите које се посматра као крајња, и пре свега рестриктивна мера заштите ове друштвене групе. Многобројна истраживања из области институционалне заштите наводе нека заједничка обележја деце одрасле под неповољним условима, а која одређују институционални модел заштите као рестриктиван: смањена способност за везивање и успостављање истинских, дубљих и трајнијих односа са другим особама; ограничен искуствени и сазнајни развој; непотпуна социјализација; често присутни поремећаји у понашању; социјална изолација; лоши општи услови живота, итд. (Видановић, 2004). Данас је доминантно мишљење да домска средина није погодна за развој когнитивних, емоционалних и социјалних потреба деце.

И поред тога у општој популацији је присутан негативан став према инклузији особа са интелектуалном ометеношћу у заједницу. Схватање да су они трајно оштећени и неравноправни чланови због свог "дефекта" заступају, нажалост, и стручњаци који су укључени у пружању подршке особама са интелектуалном ометеношћу. С обзиром на то да су стручни радници носиоци и реализатори реформских промена у систему социјалне заштите, потребан је значајан друштвени напор за промену парадигме са медицинског на социјални модел третирања инвалидности.

Успешну социјалну интеграцију особа са сметњама у развоју у нашој средини отежавају извесне околности које су последица предрасуда, нивоа културе, ирационалних реакција, мада су евидентне и објективне тешкоће проузроковане друштвено-економском и социјалном кризом која отежава социјалну интеграцију особа са инвалидитетом. (Лакићевић; 2006). Чини се да друштво није још увек спремно да се суочи са решавањем нагомиланих проблема са којима се суочавају припадници ове друштвене групе и њихове породице. Један од врло значајних проблема је прекобројна институционализација, односно смештај великог броја особа са интелектуалном ометеношћу у институције социјалне заштите. Према подацима Националне стратегије

за младе¹ у Републици Србији постоји пет установа за смештај деце и младих са сметњама у развоју. Те установе одликује велики број корисника (300-650), у распону од 4-50 година, који је већи од броја предвиђеног нормативима и стандардима. Према наводима из овог документа, већина корисника читав живот проведе у институцијама, изолована од природног окружења.

И поред тога што је наша земља ратификовала готово сва међународна документа која су релевантна за правно регулисање статуса особа са инвалидитетом у друштву, квалитет живота корисника институционалног смештаја је низак. Стање у установама за резиденцијални смештај је незадовољавајуће са становишта инфраструктурних, материјално-техничких и кадровских капацитета (Бркић, 2008). У раду са особама са интелектуалном ометеношћу још увек се примењују модели рада који, у поређењу са социјалном праксом западних земаља, делују превазиђено и у супротности са општеприхваћеним принципима поштовања људске личности, достојанства и индивидуализације.

Наведене тешкоће са којима се суочавају особе са интелектуалном ометеношћу су послужиле као основа за одређивање предмета овог истраживања и дефинисање његових полазних претпоставки.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања је испитивање квалитета институционалне заштите особа са интелектуалном ометеношћу у односу на значајне индикаторе: оријентацију стручних радника према отворенијим облицима подршке; детектоване проблеме у институцијама социјалне заштите од стране стручних радника; усаглашеност организације домског живота корисника у односу на њихове потребе; предности и недостатке овог модела заштите; могућности за социјалну интеграцију домских корисника у заједницу.

У оквиру овог истраживања испитиване су карактеристике постојећих резиденцијалних установа и могућности њиховог унапређења у циљу хуманизације односа према овој друштвеној групи и њихове интеграције у заједницу.

---

¹ Национална стратегија за младе (2008), Тематска група за социјалну заштиту, подаци се односе на проблеме младих са сметњама у развоју у институцијама социјалне заштите;

Хипотетички оквир истраживања

X1 Методе и средства која користе стручни радници у институцијама социјалне заштите нису усаглашене са савременим тенденцијама.

X2 У институцијама социјалне заштите доминантан је медицински модел посматрања инвалидности.

X3 Присутни проблеми у институцијама социјалне заштите отежавају социјалну интеграцију домских корисника.

Циљ и задаци истраживања

Општи циљ овог истраживања је да изврши научну дескрипцију институционалне заштите особа са интелектуалном ометеношћу у већим резиденцијалним установама у Србији.

Посебни задаци овог истраживања су усмерени на реализацију овог општег циља:

- Испитати ниво стручних квалификација радника у институционалном моделу заштите и њихову повезаност са савременим тенденцијама у контексту пружања подршке у заједницу за ову друштвену групу;
- Утврдити отвореност установе за примену нових метода рада;
- Утврдити присутне проблеме у институцијама социјалне заштите;
- Испитати потенцијале институција у погледу могућности социјалне интеграције својих корисника.

Узорак, методе и технике испитивања

У овом истраживању коришћена је анкета као основна метода за прикупљање података.

Истраживањем је обухваћено 45 стручних радника, односно дефектолога, социјалних радника и психолога. У циљу анализе квалитета и могућности унапређења заштите особа са менталном ретардацијом испитани су ставови и предлози: 25 стручних радника Дома за децу и омладину ометену у развоју „Сремчица“; 12 стручних радника Дома за децу и омладину ометену у развоју у Ветернику; 8 стручних радника Дома “Срце у јабуци”, Јабука.

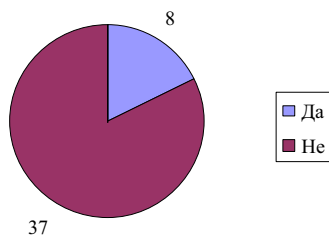
РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СА ДИСКУСИЈОМ

Институционални смештај особа са интелектуалном ометеношћу је оптерећен значајним проблемима који, у крајњем исходу, отежавају не само социјалну интеграцију својих корисника већ и организацију стручног рада и примену савремених метода и техника рада. Извештаји невладиних организација и државних органа показују да услови живота корисника у институцијама социјалне заштите нису у складу са минималним стандардима за ову социјалну услугу. Такође, тешкоће су видљиве и у погледу стручног рада у институцијама социјалне заштите у којима је и даље доминантан медицински третман и лечење, наспрам оних модела подршке који су усмерени на развој потенцијала корисника, пружању психо-социјалне подршке и интеграције у заједницу.

У складу са тим приказ резултата истраживања је организован тако да омогућава сагледавање свих индикатора од којих зависи степен квалитета услуге институционалног смештаја.

1. Организација стручног рада у институцијама социјалне заштите

Претпоставка да ће реформа у социјалној заштити бити успешна и у складу са принципима социјалног модела посматрања инвалидности, захтева и одговарајућу припрему стручних радника, који су носиоци и реализатори промена у овом систему друштвене подршке. Дуготрајна пракса заснована на медицинском моделу посматрања инвалидности, која третира особу са интелектуалном ометеношћу као дефектну, зависну и подређену стручњаку, може се мењати променом улога стручних радника. С обзиром да нове улоге захтевају нова знања и вештине, истраживали смо колико стручних радника у установама социјалне заштите има додатне стручне квалификације.

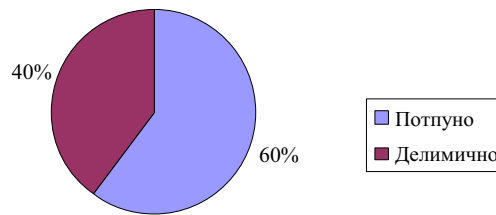

Графикон 1 – Додатне стручне квалификације радника у институцијама

Највећи број стручних радника је без додатних квалификација (82,2%), док само 17,8% стручних радника има квалификације које упућују на савремене моделе помоћи и подршке за особе са интелектуалном ометеношћу. На основу података из овог истраживања можемо рећи да стручни радници у институцијама за смештај особа са интелектуалном ометеношћу немају додатне стручне квалификације које су потребне за трансформацију институционалног смештаја и деинституционализацију социјалне заштите.

2. Отвореност установе за примену нових метода

Значајан број истраживања, која су усмерена на испитивање услуге институционалног смештаја за особе са интелектуалном ометеношћу наводе као значајан проблем недовољну кадровску припремљеност у контексту потребе за стручним усавршавањима. Из тог разлога у истраживању нас је интересовало да ли су, и у којој мери институције социјалне заштите отворене за примену нових метода рада.

Графикон 2. Отвореност установе за примену савремених метода рада

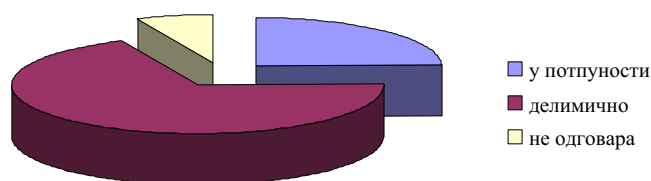
Велики број стручних радника (60,0%) сматра да је установа у потпуности отворена за примену нових метода рада. Међутим, значајан број запослених стручних радника (40,0%) детектује проблеме у погледу примене нових метода рада. Испитаници најчешће наводе следећи проблеми:

- технички проблеми (4,4%);
- организациони (17,8%);
- кадровски (2,2%);
- финансијски (6,7%).

Препознате тешкоће које ометају прихватање и имплементацију савремених модела рада у институцијама од стране стручних радника, помаже у реалном сагледавању проблема и прављењу стратегија за њихово решавање.

3. Задовољење потреба корисника услуге институционалног смештаја

Организација живота особа са интелектуалном ометеношћу у институцији мора да буде прилагођена њиховим потребама. Притом се мисли и на основне егзистенцијалне потребе (храна, одећа, обућа) али и на оне више потребе којима тежи сваки човек. У раду са особама са интелектуалном ометеношћу посматрање биопсихосоцијалне целовитости личности и поштовањем принципа индивидуалности је основа за развијање присутних потенцијала.

Графикон 3. Организација домског живота у односу на потребе корисника

Анализом представљених резултата у графикону бр.3 долазимо до значајног податка да само 24,4% анкетираних сматра да је домска средина стимулативна и у складу са потребама корисника. Велика већина стручњака 75,6% запажа да она делимично или уопште не одговара потребама корисника. За негативније оцене постојећег стања, као најважнији разлози наводе се:

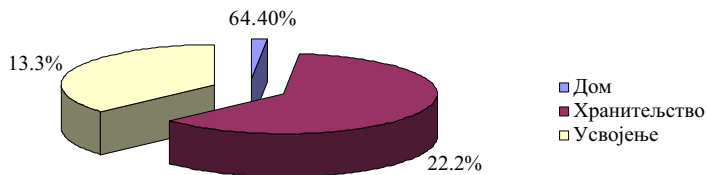
- велике групе које су хетерогене по саставу што представља проблем у раду са децом млађег узраста, са којима је у раду неопходан индивидуални приступ (58,9%);
- ретке ванинституционалне активности, проблем радног ангажовања ван дома за кориснике старијег узраста (11,1%).

На основу резултата овог истраживања можемо рећи да услуга институционалног смештаја није у складу са потребама особа са интелектуалном ометеношћу. Тешкоће се испољавају у односу на задовољење основних потреба деце, али и омладине и одраслих особа са интелектуалном ометеношћу. Карактеристике ових проблема упућују нас на доношење закључка да значајан број потреба корисника услуге институционалног смештаја није задовољен.

Детектовани проблеми услуге институционалног смештаја од стране стручних радника су у складу са резултатима ранијих истраживања из ове области. Велики број деце са којима ради недовољан број стручних радника, ретке ванинституционалне активности чини садржај рада у домовима веома оскудним и стереотипним.

4. Облици заштите за особе са интелектуалном ометеношћу

Истраживања која су проучавала утицај раног стимулативног периода на каснији развој детета, упућују на значај топле породичне атмосфере као основ целокупног човековог развоја. Узимајући у обзир ту чињеницу, интересовало нас је на који начин стручни радници посматрају значај институционалног смештаја у односу на друге облике подршке за особе са интелектуалном ометеношћу. У складу са тим питали смо стручне раднике који је најбољи облик заштите за ову друштвену групу.

Графикон 4. Најбољи облик заштите за особе са менталном ретардацијом

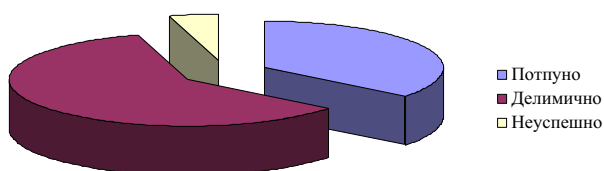
Анализом података из графикана 4. можемо видети да је за већину стручних радника домски смештај најбољи облик заштите за особе са интелектуалном ометеношћу (64,4%). Хранитељство и усвојење је заступљено у веома ниском проценту. Само 22,2% стручних радника сматра да је хранитељство најбољи облик заштите а само 13,3% дају примат усвојењу.

На основу приказаних резултата може се претпоставити да стручни радници посматрају домски смештај као јако битан у смислу пружања подршке и помоћи особама са интелектуалном ометеношћу. Податак да хранитељство и усвојење нису значајни модели за пружање помоћи и подршке особама са интелектуалном ометеношћу је веома индикативан и упућује нас на закључак о медицинској оријентацији стручних радника у третирању својих корисника.

5. Социјална интеграција домских корисника

Крајњи циљ рехабилитације особа са интелектуалном ометеношћу је интеграција у друштвену средину. Она је потпуна уколико су остварени битни материјални и психосоцијални елементи и уколико је појединац хармонично прилагођен групним стандардима. Када се ради о социјалној интеграцији особа са интелектуалном ометеношћу успешност интеграције је одређена нивоом укључености у свакодневни живот заједнице као и степеном припадности групама без инвалидитета. Из тог разлога, истраживањем смо испитивали да ли и у којој мери услуга институционалног смештаја могућава социјалну интеграцију за своје кориснике.

Графикон 5. Могућности социјалне интеграције домских корисника

О делимичној или неуспешној социјалној интеграцији особа са менталном ретардацијом које су смештене у домовима, показују подаци из графикона 5. Највећи број стручних радника сматра да дом делимично или уопште не успева да припреми младе за успешну социјалну интеграцију (64,4%). Потпуна социјална интеграција се за 35,6% стручних радника остварује у домовима, што је недовољно узимајући у обзир обавезу домова да остварују социјалну рехабилитацију својих корисника. Као најчешћи проблеми који ремете социјалну интеграцију стручни радници наводе: специфичне карактеристике особа са интелектуалном ометеношћу (24,4%); стереотипност и једнообразност домских активности (13,3%); непостојање планске припреме за отпуст (6,7%); ретке вандомске активности (4,4%); непотпуна социјализација (4,4%); не знам (46,7%).

На основу података из овог истраживања можемо рећи да услуга институционалног смештаја омогућава својим корисницима задовољење егзистенцијалних потреба, док се социјална интеграција, вандомске активности и друге активности психолошке и социјалне подршке реализују спорадично и нису у складу са потребама својих корисника.

ЗАКЉУЧАК

На основу резултата овог истраживања можемо да закључимо да се особе са интелектуалном ометеношћу, које се налазе на смештају у установама социјалне заштите суочавају са значајним проблемима, који утичу на квалитет свакодневног функционисања корисника и отежавају социјалну интеграцију у заједницу.

Методе и средства које користе носиоци и реализатори социјалне заштите у државним институцијама социјалне заштите нису усклађене са развијеном праксом светских земаља из области пружања подршке особама са интелектуалном ометеношћу и модерном теоријском мисли различитих научних дисциплина. Према мишљењу великог броја стручних радника (40,0%) институције социјалне заштите делимично су, или уопште нису отворене за примену нових метода рада. Испитаници наводе постојање проблема који отежавају реформу у самим установама за резиденцијални смештај особа са интелектуалном ометеношћу. Детектоване тешкоће које ометају прихватање и имплементацију савремених модела рада у институцијама од стране стручних радника, помаже у реалном сагледавању проблема и прављењу стратегија за њихово решавање.

Додатне стручне едукације и образовање кадрова у институцијама социјалне заштите омогућиће решавање неколико важних питања. Као прво, омогућиће ефикасније препознавање потреба особа са интелектуалном ометеношћу и планирању основних интервенција за њихово задовољење. Међутим, у институцијама социјалне заштите постоји дуготрајна пракса која је заснована на медицинском моделу посматрања и третирања инвалидности, која посматра особу са интелектуалном ометеношћу као дефектну, зависну и у потпуности подређену стручњаку. С обзиром на то да се стручни радници у институцијама социјалне заштите посматрају као носиоци и реализатори дефинисаних промена, неопходна је одговарајућа припрема стручних радника, у контексту промене ставова и усаглашавање са принципима социјалног модела посматрања инвалидности. То се може постићи променом улоге стручних радника. С обзиром да нове улоге захтевају и нова знања, овим истраживањем смо дошли до закључка да мали број стручних радника у институцијама социјалне заштите посматра лично усавршавање као начин унапређења праксе која би била у складу са потребама и могућностима примаоца социјалних услуга.

Установе социјалне заштите које институционално збрињавају особе са интелектуалном ометеношћу треба да преузму све што је у њиховој моћи да овај облик заштите временски што мање траје. Но-

вија истраживања упозоравају да деца предуго остају у установама социјалне заштите. Према Стратегији развоја социјалне заштите због неразвијеност ванституционалних модела помоћи и подршке на нивоу заједнице, деца са сметњама у развоју најчешће остају читав живот у институционалном окружењу. Поред тога, организација живота особа са интелектуалном ометеношћу у институцији мора да буде прилагођена њиховим потребама. При том се мисли на задовољење основних егзистенцијалне потребе (храна, одећа, обућа) али и на оне више потребе којима тежи сваки човек. У раду са особама са интелектуалном ометеношћу посматрање биопсихосоцијалне целовитости личности и поштовањем принципа индивидуалности је основа за развијање присутних потенцијала. На тај начин стручни радници посматрају и начин решавања проблема, који је могућ унапређивањем садржаја и начина рада у установама социјалне заштите, чиме би се позитивно променио когнитивни, социјални, емотивни и социјални положај ове категорије корисника. Са друге стране, стручни радници из институција не препознају значај хранитељства, усвојења и других облика пружања подршке за ову друштвену групу. Чини се да целокупан стручан кадар у институцијама своју пажњу усмерава на унапређење стручног рада у институцијама социјалне заштите, губећи из вида програме подршке који омогућавају социјалну интеграцију особа са интелектуалном ометеношћу у заједницу.

Проблеми који постоје у институционалној заштити за особе са менталном ретардацијом захтевају реорганизацију постојећих установа како би биле у функцији социјалне интеграције својих корисника. Задаци који се постављају односе се на: отвореност установа за примену савремених модела рада која се може остварити стимулацијом стручних радника за додатним усавршавањем, преквалификацијама, доквалификацијама; континуиран рад и повезаност свих социјалних актера како би се проблеми особа са интелектуалном ометеношћу решили на адекватнији начин.

ЛИТЕРАТУРА

1. Братковић, Д., (2006), Модели скрби у светлу људских права особа са интелектуалном ометеношћу, Мобилизација и развој заједнице, Акцијско истраживање у Хрватској, Загреб;
2. Бркић, М., (2008), Национална стратегија за младе, Тематска група за социјалну заштиту, Министарство омладине и спорта РС, Београд;
3. Бркић М. (2002): Теоријско методолошке основе социјалног рада у заједници, Докторска дисертација, Београд;
4. Видановић И., Колар Д.: (2003) Ментална хигијена, Народна библиотека Србије, Београд,
5. Закон о основама социјалне заштите и обезбеђивању социјалне сигурности грађана, Службени гласник Р. Србије, бр. 25/11
6. Лакићевић М., (2006), Методе и технике социјалног рада, Удружење стручних радника социјалне заштите, ФПН, Београд,;
7. Стратегија развоја социјалне заштите, Службени гласник Р. Србије, бр. 55/05 и 71/05.

CARACTERISTICS INSTITUTIONAL ACCOMMODATION FOR PEOPLE WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

SLAĐANA VASOJEVIĆ¹, FADILJ EMINOVIĆ²

¹Home for Children and Adolescents with Mental Disorders, Sremčica

²Faculty of special education and rehabilitation, Belgrade

SUMMARY

This research paper presents the basic characteristics of social security institutions in which they are placed on people with intellectual disability. When defining the institutional accommodation for this social group were used government reports and documents nongovernment this form of protection are determined, primarily, as a restrictive measure and end in the social protection. U accordingly defined the subject of research that is focused on examining the characteristics of existing residential institutions and the possibilities of improvements to make humane approach towards this social group and their integration into the community. Furthermore, the paper is determined by the overall objective of the research in accordance with it defined the individual tasks of research. The research was done in the five largest residential institutions for care people with intellectual disabilities in Serbia, and the data were provided by professionals who are engaged in activities of professional support in these institutions, in the form of questionnaires. Accordingly, the part that refers to a discussion of results is designed to enable an assessment of all indicators that determine the level of service quality institutional placement: guidance professionals to more open forms of support; detected problems in social care institutions with skilled workers; compliance of the organization's dormitory life in relation to their needs, strengths and weaknesses of the institutional model of care, opportunities for social integration into the community's dormitory. The last part concerns the display of the concluding observations on the characteristics of residential services for people with intellectual affecting the quality of daily functioning of users and hinder social integration into the community.

KEY WORDS: residential accommodation, medical model, social exclusion